

TEMELJNE ODREDNICE KRIMINALISTIČKOG POSTUPANJA U VEZI SA SADRŽAJEM SPOLNOG ISKORIŠTAVANJA DJECE NA RAČUNALNOM SUSTAVU ILI MREŽI U REPUBLICI HRVATSKOJ

Pregledni znanstveni rad

UDK 343.542.2-053.2(497.5)
004.738.5:343.542.2-053.2(497.5)
343.98

Primljeno: 20. travnja 2015.

Ivica Kokot*

Tradicionalne mjere kriminalističkog istraživanja i dokazivanja pojavnosti sadržaja spolnog iskorištavanja djece u vrijeme intenzivne uporabe računalnih sustava i mreža i njihova stalnog razvoja i globalizacije nisu se pokazale učinkovitima. Stoga su na međunarodnoj razini razvijeni posebni instrumenti usmjereni prema harmonizaciji materijalnog i postupovnog prava, kojima je danas određen predmet kriminalističkog postupanja. Uvodno se daje njihov prikaz, a zatim se fenomenološkom analizom utvrđuju najučestaliji pojavnici oblici u Republici Hrvatskoj. Nastavno na pravne osnove i pojavne oblike analiziraju se najistaknutiji stadiji i elementi kriminalističkog istraživanja, zajednički modelima istraživanja na međunarodnoj razini. Pregled se zaključuje procjenom slabosti sustava i u skladu s tim predlažu se odgovarajuća rješenja.

Ključne riječi: spolno iskorištavanje djece, računalni sustav ili mreža, seksualna iznuda, razmjena seksualnog sadržaja.

---

1. UVOD

Spolno iskorištavanje djece za pornografiju na računalnom sustavu ili mreži oblik je iskorištavanja djece usko vezan uz razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Zbog niskih troškova i jednostavnosti proizvodnje, distribucije, umnožavanja i obrade materijala spolnog iskorištavanja, ono bilježi stalni rast.

Međutim točnih podataka o slučajevima seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece na Internetu ili nema, oni su ili nepotpuni ili skriveni u drugim kategorijama, pa je i samo to područje parcijalno i nepotpuno istraženo. Razlozi su za to prije svega kriminalno-političke i pravne naravi, a očituju se u različitom određenju opsega pojma dječje pornografije i bića kaznenog djela, o čemu će biti riječi na početku rada, ali i operativne naravi, koji se odnose na kapacitete pojedine države u borbi protiv ovog sofisticiranog oblika viktimizacije djece, na razlike u kriterijima razvrstavanja podataka te na klasifikaciju podataka kao tajnih.

---

* Ivica Kokot, univ. spec. crim., polaznik poslijediplomskog doktorskog studija na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

U nedostatku podataka, uz spolno zlostavljanje djece vežu se brojne zablude, kako glede počinitelja, tako i glede žrtava, posljedica i okolnosti zlostavljanja, koje lako mogu dovesti do podcjenjivanja stvarne opasnosti. Neke od najčešćih zabluda jesu da se spolno zlostavljanje djece pojavljuje samo u određenim zajednicama te u disfunkcionalnim, siromašnim obiteljima, da su počinitelji duševno bolesne osobe, pedofili, koje je lako prepoznati, da su počinitelji nepoznate osobe, da se žene ne upuštaju u spolno zlostavljanje djece, da su žrtve djevojčice, da našoj vlastitoj djeci ne prijete opasnost i sl.¹ No, realnost je puno kompleksnija te će se u radu na uzorku od 141 slučaja spolnog iskorištavanja djece za pornografiju u 2014. godini u Republici Hrvatskoj neke od tih zabluda nastojati razjasniti.

2. STANDARDI ZAŠTITE DJECE OD SPOLNOG ISKORIŠTAVANJA ZA PORNOGRAFIJU NA RAČUNALNOM SUSTAVU ILI MREŽI

Sadržaj spolne zlouporabe djece s razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologija postao je globalni problem i prijetnja s kojom se države samostalno, bez međunarodne kaznenopravne suradnje i pomoći, ne mogu uspješno nositi. Inkriminacija takva zabranjenog sadržaja u virtualnom prostoru prerasla je nacionalne okvire i razvila se u međunarodno,² odnosno transnacionalno kazneno djelo,³ određeno međunarodnim instrumentima na svjetskoj i regionalnim razinama različite pravne obvezatnosti.

2.1. Globalni međunarodni instrumenti

Najvažniji dokument u zaštiti temeljnih sloboda i prava djece svjetske razine, kojemu je stranka i Republika Hrvatska, jest Konvencija o pravima djeteta, usvojena na 44. zasjedanju Opće skupštine Ujedinjenih naroda 20. studenoga 1989. godine. Ona sadrži univerzalne standarde koje država stranka Konvencije mora jamčiti svakom djetetu.⁴ Za razliku od Deklaracije o pravima djeteta (1959.),⁵ koja ima moralnu snagu, Konvencija o pravima djeteta pravni je akt koji pravno obvezuje stranke na pridržavanje njezinih odredaba.⁶

¹ Sanders, C., *Zavođenje djeteta, Kako zaštititi djecu od seksualnog zlostavljanja, smjernice za roditelje i učitelje*, V.B.Z. Zagreb, 2005, str. 12-20.

² Krapac, D.; Pajić, M., *Međunarodno kazneno procesno pravo, Oris postupka pred međunarodnim kaznenim sudovima*, Narodne novine d. d., Zagreb, 2012, str. 7-10.

³ Degan, V. Đ.; Pavišić, B., *Međunarodno kazneno pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2005, str. 192-195. Glavna značajka *ratione personae*, da djela čine organizirane zločinačke grupe (npr. kao kod krijumčarenja droge), s obzirom na da računalni sustavi preuzimaju uloge koje kod tradicionalnih djela imaju osobe, zahtijeva preoblikovanje, proširenje dometa odredaba.

⁴ Konvencija o pravima djeteta, dostupna na: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/multi-org-inicijative/ujedinjeni-narodi/konvencija-o-pravima-djeteta/> (12. 1. 2015.).

⁵ Deklaracija o pravima djeteta, dostupna na: <http://www.unicef.org/malaysia/1959-Declaration-of-the-Rights-of-the-Child.pdf> (12. 1. 2015.).

⁶ Republika Hrvatska stranka je Konvencije o pravima djeteta od 8. listopada 1991. godine prema Odluci o objavljivanju mnogostranih međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska stranka na temelju notifikacija o sukcesiji.

U smislu Konvencije o pravima djeteta, dijete je svako ljudsko biće mlađe od 18 godina, osim ako se prema zakonu primjenjivom na dijete punoljetnost ne stječe ranije. Prema čl. 34. Konvencije, države stranke obvezuju se da će zaštititi dijete od svakog oblika spolnog iskorištavanja i spolnog zlostavljanja. U tu će svrhu države stranke osobito poduzeti sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere kako bi spriječile: a) navođenje ili prisilu djeteta na bavljenje bilo kojom nezakonitom spolnom djelatnošću; b) iskorištavanje djeteta u prostituciji ili kakvoj drugoj nezakonitoj spolnoj djelatnosti; c) iskorištavanje djeteta u pornografskim predstavama i materijalima.

Radi postizanja svrhe Konvencije o pravima djeteta i provedbi njezinih odredaba donesen je Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji,⁷ usvojen i otvoren za potpisivanje 25. svibnja 2000. godine, kojim su proširene mjere koje države stranke trebaju poduzeti kako bi zajamčile zaštitu djeteta od prodaje, dječje prostitucije i dječje pornografije, koja je također pravno obvezujuća za Republiku Hrvatsku. U predgovoru Fakultativnog protokola izražava se zabrinutost zbog sve veće dostupnosti dječje pornografije na Internetu i drugim tehnologijama koje se razvijaju, uz pozivanje na Međunarodnu konferenciju o suzbijanju dječje pornografije na Internetu (Beč, 1999), posebice na njezine zaključke koji zagovaraju svjetsku kriminalizaciju proizvodnje, distribucije, izvoza, prijenosa, uvoza, namjernog posjedovanja i oglašavanja dječje pornografije, te uz naglašavanje važnosti bliske suradnje i partnerstva između vlada i industrije Interneta. Fakultativni protokol dječju pornografiju definira kao prikazivanje, bilo kakvim sredstvima, djeteta u pravim ili simuliranim eksplicitnim seksualnim aktivnostima ili prikazivanje dijelova djetetova tijela u prvome redu u seksualne svrhe. Člankom 3. točkom (c) Fakultativnog protokola među ostalim je propisano da je svaka država stranka dužna osigurati da se, kao minimum, sljedeća djela i aktivnosti u cijelosti obuhvate kaznenim pravom, bilo da su te povrede počinjene u državi bilo u inozemstvu te bilo na pojedinačnoj bilo organiziranoj osnovi: proizvodnja, distribucija, širenje, uvoz, izvoz, nuđenje, prodaja ili posjedovanje u seksualne svrhe dječje pornografije.

2.2. Regionalni međunarodni instrumenti

Regionalni međunarodni instrumenti povezani s proizvodnjom, distribucijom i posjedovanjem sadržaja spolne zlorporabe djece na računalnom sustavu ili mreži dijele se prema kriteriju obvezatnosti.

Za Republiku Hrvatsku najvažniji su obvezujući pravni izvori vezani uz njezino članstvo u Europskoj uniji i Vijeću Europe, i to oni koji se izravno odnose na predmetnu materiju:

---

⁷ Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji donesen je 26. ožujka 2002. godine, objavljen u *Narodnim novinama - Međunarodnim ugovorima* broj 5/2002. U originalu dostupno na: <http://www.un-documents.net/opcrsc.htm> (13. 1. 2015.).

- Direktiva 2011/93/EU o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije⁸
- Konvencija Vijeća Europe o kibernetičkom kriminalu,⁹ poznata i kao Budimpeštanska konvencija
- Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja,¹⁰ poznata i kao Lanzarotska konvencija.

Osim pravno obvezujućih instrumenata koji se izravno odnose na predmetnu materiju, za sveobuhvatno razumijevanje materije potrebno je prepoznati i pravno obvezujuće izvore koji samo neizravno uređuju predmetnu materiju, od kojih možemo izdvojiti Direktivu 2013/40/EU Europskog parlamenta i Vijeća o napadima na informacijske sustave i o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2005/222/PUP te Direktivu 2000/31/EZ Europskog parlamenta i Vijeća o određenim pravnim aspektima usluga informacijskog društva na unutarnjem tržištu, posebno elektroničke trgovine (direktiva o elektroničkoj trgovini) te pravno neobvezujuće, kao što su razne strategije, zaključci, agende, rezolucije, smjernice i druge odluke.¹¹

Na području ostalih regija u svijetu obvezujući instrumenti koji uređuju problematiku sadržaja spolne zlouporabe djece na računalnom sustavu ili mreži jesu:

- za područje Afričke unije Draft Convention on the Establishment of a Legal Framework Conducive to Cybersecurity in Africa iz 2012., članak III. (29, 30, 31 i 32)
- za područje ECOWAS-a Directive on fighting cyber crime within ECOWAS iz 2011., članci 16.-19.
- za područje Lige arapskih država Arab Convention on Combating Information Technology Offences iz 2010., članak 12.

te neobvezujući:

- za područje zemalja Commonwealtha Commonwealth Model Law on Computer and Computer Related Crime iz 2002., u članku 10.

---

⁸ Direktiva 2011/93/EU Europskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece, dječje pornografije te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2004/68/PUP od 13. prosinca 2011. godine (SL EU, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 19, vol. 16, str. 261-274, jedini je od instrumenata koji je, uz to što je pravno obvezujući, i provediv kroz instituciju Suda Europske unije i načelo horizontalnog izravnog učinka, pa i odnosu na Republiku Hrvatsku.

⁹ Zakon o potvrđivanju Konvencije o kibernetičkom kriminalu, *Narodne novine - Međunarodni ugovori* 9/2002.

¹⁰ Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, *Narodne novine - Međunarodni ugovori* 11/2011.

¹¹ *Council of EU conclusions on the protection of children in the digital world, Protecting Children in the Digital World*, (COM/2011/0556 final), 2011; *European Strategy for a Better Internet for Children, 2013*; *EU Agenda for the Rights of the Child*, COM 2011/0060 final; *Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace*, JOIN (2013)1 final.

- za CARICOM Model Legislative Texts on Cybercrime/e-Crimes and Electronic Evidence, International Telecommunication Union (ITU)/ Caribbean Community (CARICOM)/Caribbean Telecommunication Union (CTU) iz 2010., u članku 13.

3. NEUSKLAĐENOST NORMA

Harmonizacija kaznenog prava na području iskorištavanja djece za pornografiju osnova je za učinkovito kriminalističko istraživanje i suzbijanje ilegalnog tržišta nedozvoljenim sadržajem, odnosno suzbijanje tzv. pedofilskih rajeva, gdje zbog neodgovarajućih ili nedorečenih pravnih okvira neka ponašanja općeprihvaćena kao dječja pornografija nisu kriminalizirana. Iako je i u takvim slučajevima, pod određenim uvjetima, moguće pokrenuti kazneni postupak pred domaćim tijelima, postoje brojna ograničenja kako načelne tako i praktične naravi koja taj postupak čine vrlo složenim.

Prema istraživanju UN-ova Odjela za drogu i kriminal,¹² do neusklađenosti norma najčešće dolazi u odnosu na biće kaznenog djela, korištenje različite terminologije, vrstu prezentacije zabranjenog sadržaja, kriminalizaciju pornografskog materijala koji ne uključuje ili ne prikazuje stvarno dijete, razliku u dobi za kriminalizaciju dječje pornografije te radnju kaznenog djela.

3.1. Neusklađenost terminologije

Termin koji se koristi u opisima kaznenih djela u većini je slučajeva „dječja pornografija“, osobito kod onih inkriminacija koje se vežu na pravne izvore Europske unije i Vijeća Europe. Izraz „pornografski materijal koji prikazuje djecu“ koristi se u državama vezanima uz spomenutu Konvenciju Lige arapskih država. Izraz „opsceni materijal koji prikazuje djecu“, „materijal protivan javnom moralu koji uključuje djecu“ ili „nedoličan materijal koji prikazuje djecu“ svojstven je većini država Saveza država Jugoistočne Azije, koje sadržaj spolne zlorabe djece kriminaliziraju posebnim zakonima o opscenosti.¹³ Različita terminologija pak dovodi do neusklađenosti sadržaja, tumačenja i primjene norma.

Kritiziraju se i sami pojmovi pornografija i pornografski jer nisu prikladni za precizno određenje bića kaznenog djela. Pojam pornografija odnosi se na opisivanje ili vizualno prikazivanje seksualnih objekata i radnja lišeno estetskih sadržaja, usmjereno na (seksualno) razbuđivanje mašte čitatelja ili gledatelja, što samo po sebi nije zabranjeno, stoga izraz dječja pornografija netočno određuje sadržaj i implicitno podrazumijeva

---

¹² *Comprehensive Study on Cybercrime*, UNODC - Ured za drogu i kriminal UN-a, 2013, dostupno na: http://www.unodc.org/documents/organized-crime/UNODC_CCPCJ_EG.4_2013/CYBERCRIME_STUDY_21_0213.pdf (6. 6. 2015.), str. 100-103.

¹³ *Status of harmonisation of domestic legal frameworks with Budapest and Lanzarote Conventions*, ECPAT International, Council of Europe Octopus Conference on Cybercrime, Starzbur, 2013, str. 6.

sporazumno aktivnost.¹⁴ Umjesto toga Europol i Interpol predlažu korištenje izraza: *child abuse material, documented child sexual abuse, child sexual abuse material, child sexual exploitive material, depicted child sexual abuse, child abuse images* i njihove kratice *CAM, CEM, CAI*, koji u potpunosti odražavaju stvarnu narav i težinu kaznenih djela.

3.2. Kriteriji reprezentacije zabranjenog sadržaja

Sadržaj spolnog iskorištavanja djece može se nalaziti na različitim medijima, pohranjen u različitim oblicima. Tako se razlikuju pristupi koji obuhvaćaju sve vrste prezentacije (vizualne, zvučne, tekstualne i dr.), kao što je to slučaj s Modelom zakona za zemlje CARICOM-a i s Direktivom 2011/93/EU, od pristupa koji se ograničavaju na vizualni materijal ili reprezentaciju, kao što je to slučaj s Budimpeštanskom i Lanzarotskom konvencijom Vijeća Europe. Radi izbjegavanja pravnih praznina suvremeni je trend korištenje otvorene definicije, koja obuhvaća sve oblike reprezentacija svim sredstvima.

3.3. Kriteriji uključenosti stvarnog djeteta

Uključivanje u definiciju dječje pornografije sadržaja koji realno prikazuje nepostojeće dijete ili punoljetnu osobu koja izgleda kao dijete u spolne svrhe, odnosno sadržaja koji ne uključuje stvarno dijete u pornografski materijal, predstavlja još jedan od spornih elemenata. Prema liberalnijim shvaćanjima, u takvim slučajevima stvarna žrtva ne postoji pa nema ni potrebe za kriminalizacijom. Zagovornici kriminalizacije pak s druge strane opravdavaju kriminalizaciju razlozima suzbijanja ilegalnog tržišta, kao i sprječavanjem eventualnog budućeg iskorištavanja stvarnog djeteta. Većina međunarodnih instrumenata zahtijeva kriminalizaciju, dok Direktiva 2011/93/EU te Budimpeštanska i Lanzarotska konvencija daju državama pravo potpunog ili parcijalnog neprimjenjivanja takvih odredaba.

3.4. Dob djeteta

Važna neusklađenost među pravnim izvorima odnosi se na određivanje dobi djeteta za dječju pornografiju. Svi spomenuti međunarodni izvori propisuju da se odredbama o dječjoj pornografiji štite osobe koje nisu navršile 18 godina, no nacionalnim je zakonodavstvima dopušteno da se ta dob smanji, pa tako pojedine države koriste dob djeteta od 16 ili čak 14 godina.¹⁵ Odbor za prava djeteta UN-a izrazio je u tom smjeru zabrinutost zbog korištenja dobne granice od 14 godina, ali i zbog postavljanja dodatnih

---

¹⁴ *Crimes against children, Appropriate terminology*, INTERPOL, dostupno na: <http://www.interpol.int/Crime-areas/Crimes-against-children/Appropriate-terminology> (12. 3. 2015.).

¹⁵ *Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, State Reply*, Vijeće Europe, dostupno na: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/children/States_Replies_en.asp (7. 6. 2015.).

uvjeta izvan okvira Fakultativnog protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji.¹⁶

Sljedeće je važno pitanje dob dopuštenog stupanja u spolne odnose, koja može biti određena prije punoljetnosti, odnosno ispod granice određene za dječju pornografiju. U tim slučajevima djeca bi smjela stupati u spolne odnose, ali ne i izrađivati pornografski materijal. Stoga se predlaže isključenje kažnjivosti djece u toj osjetljivoj dobi za posjedovanje pornografskog materijala koji su oni sami snimili uz pristanak svakog od njih i koji uz pristanak svakog od njih posjeduju za vlastitu upotrebu.

Kad su dobne granice jasno definirane, problem se može pojaviti i u primjeni samih odredaba kod utvrđivanja stvarne dobi djeteta, osobito ako žrtve nisu dostupne, te kad se radi o modificiranim sadržajima ili sadržajima koji ne uključuju stvarno dijete (animacije, igre i sl.). U takvim slučajevima provode se multidisciplinarna vještačenja i procjene.¹⁷ U obzir se mora uzeti i činjenica da se za izradu materijala spolne zloporabe djece na Internetu koriste i djeca žrtve trgovanja ljudima, ilegalni migranti, žrtve rata i elementarnih nepogoda, koja mogu biti bez identiteta, s lažnim ili krivotvorenim identitetom, i stoga vlastima nevidljiva. Lanzarotska konvencija kao načelo propisuje da će svaka stranka usvojiti zakonske ili druge mjere potrebne kako bi se osiguralo da se žrtvi, u slučaju da je njezina dob neizvjesna, a postoje razlozi za vjerovanje da je dijete, pruže zaštita i mjere pomoći kakve se pružaju djeci, sve do trenutka kada se utvrdi njezina dob.

3.5. Radnja kaznenog djela

Sljedeća bitna neusklađenost odnosi se na radnje koje ulaze u biće kaznenog djela. Najčešće se kriminaliziraju proizvodnja i distribucija, činjenje dostupnim, nuđenje, pribavljanje za sebe ili drugoga, u nešto manjem postotku posjedovanje, a u najmanjem broju slučajeva kriminalizira se svjesno pristupanje dječjoj pornografiji.¹⁸ Budimpeštanska konvencija daje pravo državama da ne kriminaliziraju pribavljanje putem računalnog sustava te posjedovanje na računalnom sustavu ili mediju za pohranu podataka sadržaja dječje pornografije.

Lanzarotska konvencija i Direktiva 2011/93/EU to pravo suzuju na slučajeve pornografskog materijala koji se sastoji isključivo od simuliranih prikaza ili realističnih

---

¹⁶ *Consideration of reports submitted by States parties under article 12 (1) of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography*, CRC/C/OPSC/EST/CO/1, Committee on the Rights of the Child, 2010., dostupno na: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/OPSC/EST/CO/1&Lang=En (15. 1. 2015.).

¹⁷ Smith, T.; Brownless, L., *Age assessment practices: a literature review & annotated bibliography*, Discussion Paper, UNICEF, 2011, dostupno na: http://www.unicef.org/protection/Age_Assessment_Practices_2010.pdf (15. 1. 2015.), str. 1-7.

¹⁸ *Comprehensive Study on Cybercrime*, UNODC - Ured za drogu i kriminal UN-a, 2013, *op. cit.* (bilj. 12.), str. 103.

slika nepostojećeg djeteta i koji uključuje djecu koja su prešla zadanu dobnu granicu ako su te slike proizvedene i ako ih se posjeduje s njihovim pristankom i isključivo za njihovu privatnu uporabu.

4. PRESUDE EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Konačne presude Europskog suda za ljudska prava (ESHR) u svojem izravnom učinku obvezuju države članice u sporu. Presude Suda u sporovima u kojima nisu članice utječu na zakonodavna i sudbena rješenja država u njihovim nastojanjima da *pro futuro* izbjegnu povrede, odnosno utvrde načine njihova otklanjanja. Stoga su one od osobitog značaja za Republiku Hrvatsku i sve članice Vijeća Europe.

Na području spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece na računalnom sustavu Sud se bavio specifičnostima zaštite osobnog i obiteljskog života, granicama slobode izražavanja, uključujući slobodu primanja i širenja informacija putem Interneta, kao i s tim u vezi pozitivnim obvezama država članica u zaštiti pojedinaca od nasilja i seksualne zlorabe, osobito kad su u pitanju djeca i druge ranjive skupine.¹⁹

U predmetu *K.U. v. Finland* broj 2872/02, presuda od 2. prosinca 2008. godine, Sud se bavio zaštitom žrtve pedofila na Internetu. U ožujku 1999. godine nepoznata osoba postavila je oglas seksualne prirode na internetskoj stranici za upoznavanje u ime podnositelja predstavke, 12-godišnjeg dječaka, a bez njegova znanja. U oglasu su navedene pojedinosti o dobi, godini rođenja i fizičkim osobinama podnositelja predstavke, uz navođenje da je u potrazi za intimnim odnosom s dječakom njegove dobi ili starijim "da mu pokaže put". Oglas je također sadržavao link na njegovu internetsku stranicu, na kojoj se nalazila njegova fotografija i broj telefona. Dječak je saznao za oglas kada je primio e-poruku od jednog muškarca koji mu je predložio da se sastanu. Davatelj usluga odbio je identificirati odgovornu osobu tvrdeći da to predstavlja povredu tajnosti. Finski sudovi presudili su da pružatelj usluga ne može biti zakonski obavezan otkriti tražene informacije. Međutim Sud je smatrao da je došlo do povrede članka 8. (pravo na poštovanje osobnog i obiteljskog života) Konvencije. Sud smatra da je postavljanje oglasa kazneno djelo kojim je dijete postalo metom pedofila. Država stoga nije zaštitila pravo podnositelja predstavke na poštovanje njegova privatnog života jer je dala prvenstvo zahtjevima o povjerljivosti nad njegovom fizičkom i psihičkom dobrobiti.²⁰

Druga presuda u kojoj je ESHR razmatrao pitanje dječje pornografije bila je u predmetu *Karttunen protiv Finske* br. 1685/10, presuda od 10. svibnja 2011.,²¹ prema kojoj država

¹⁹ *Child sexual abuse and child pornography in the Court's case-law, Research report*, Vijeće Europe, Europski sud za ljudska prava, 2011, dostupno na: http://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_child_abuse_ENG.pdf (16. 6. 2015.); *Internet: case-law of the European Court of Human Rights*, 2011, dostupno na: http://echr.coe.int/Documents/Research_report_internet_ENG.pdf (18. 3. 2015.), str. 28

²⁰ *K.U. v. Finland*, presuda dostupna na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?appno%3A%5B%2872%2F02%5D%2C%5B%22001-118033%22%5D%7B%7D> (16. 6. 2015.).

²¹ *Karttunen v. Finland*, dostupno na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-104816#%7B%22itemid%22%3A%22001-104816%22%7D> (6. 6. 2015.).

Finska osudom prikazivanja dječje pornografije preuzete s Interneta kao djela umjetničke instalacije protiv pornografije nije prekršila pravo na slobodu izražavanja. Predmet se odnosio na osudu finske umjetnice zbog posjedovanja i javnog prikazivanja dječje pornografije, koja je u izložbu uključila fotografije maloljetnica i mladih žena u seksualnim pozama. Slike su preuzete s javno dostupnih mrežnih stranica, a umjetnica je imala namjeru iskoristiti svoju izložbu za kritiziranje činjenice da su takvi materijali besplatno lako dostupni na Internetu. Izložba je zatvorena, slike su oduzete, a umjetnica je osuđena zbog distribucije dječje pornografije. No s obzirom na to da je izložbu osmislila kao prosvjed, nije joj izrečena novčana ili druga kazna. Podnijela je tužbu Europskom sudu za ljudska prava tvrdeći da je država osudom i oduzimanjem fotografija prekršila njezino pravo na slobodu izražavanja iz čl. 10. Konvencije. Sud je smatrao da država osudom nije prekršila pravo na slobodu izražavanja. Sud je utvrdio da je posjedovanje i javno prikazivanje dječje pornografije u Finskoj kazneno djelo, iako je namjera umjetnice bila da na taj način zapravo prosvjeduje zbog dostupnosti dječje pornografije na Internetu. Osuda umjetnice stoga je bila opravdana jer je postojala neodložna društvena potreba da se djeca zaštite od seksualnog zlostavljanja, da se zaštiti njihova privatnost, kao i zbog drugih moralnih razloga. Pravo podnositeljice na slobodu izražavanja i njezine dobre namjere nisu mogle opravdati posjedovanje i javno prikazivanje dječje pornografije.

U predmetu *Akdaş protiv Turske* br. 41056/04 presudom od 16. veljače 2010. utvrđena je povreda prava na slobodu izražavanja, koja se sastojala u zabrani prijevoda klasičnog književnog djela koje je sadržavalo grafičke opise seksa. Podnositelj tužbe bio je turski izdavač koji je objavio turski prijevod erotskog romana *Les onze mille verges (Jedanaest tisuća buzdovana)* francuskog pisca Guillaumea Apollinairea. Knjiga je sadržavala grafičke opise spolnog odnosa, uključujući sadomazohizam, vampirizam i pedofiliju. Turski izdavač kazneno je procesuiran i osuđen zbog toga što je objavio opsceni materijal koji bi mogao pobuditi seksualnu želju. Kažnjen je novčanom kaznom od 1100 eura. Izdavač se žalio Sudu za ljudska prava tvrdeći da knjiga koju su napisali književni stručnjaci ne sadrži nikakav nasilni prizvuk te da njezin duhovit i pretjeran ton više gasi seksualnu želju nego što je budi. Sud je smatrao da je država Turska osudom prekršila pravo na slobodu izražavanja. Iako je u presudi istaknuto da uvjeti za kvalifikaciju morala variraju s obzirom na vrijeme i mjesto, čak i unutar jedne zemlje, te da su nacionalne vlasti u boljoj poziciji da sude u ovim slučajevima od Europskog suda, Sud je ipak našao da turske vlasti nisu primijenile pravi standard. Original knjige na francuskom jeziku prvi je put objavljen 1907., nakon čega je objavljena i na raznim drugim jezicima te je dobila status „klasika“ europske književnosti. Nije postojala neodložna društvena potreba koja bi mogla opravdati zabranu pristupa književnom radu takva statusa i kažnjavanje njegova izdavača.²²

U presudi *Söderman protiv Švedske* br. 5786/08 od 12. 11. 2013. godine ESHR utvrdio je da švedski zakoni nisu pružili odgovarajuću zaštitu maloljetnici koju je očuh pokušao

---

²² *Akdas v. Turquie*, dostupno na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#%22dmdocnumber%22:%22862775%22,%22itemid%22:%22001-97297%22> (6. 6. 2015.).

tajno snimiti голу u kupaonici u seksualne svrhe, čime je prekršena pozitivna obveza države iz čl. 8. Europske konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, koji se odnosi na poštovanje privatnog i obiteljskog života.²³

5. SPOLNO ISKORIŠTAVANJE DJECE ZA PORNOGRAFIJU NA RAČUNALNOM SUSTAVU ILI MREŽI U HRVATSKOM KAZNENOM PRAVU

Velikom reformom hrvatskog kaznenog prava kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta izdvojena su u novu glavu XVII., čiji je sadržaj izrađen prema Konvenciji VE o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja.

Dječja se pornografija u okviru nove glave sada inkriminira u dva članka. Posebno se inkriminira iskorištavanje djece za pornografiju u članku 163. KZ-a RH, a posebno upoznavanje djece s pornografijom u članku 165. Člankom 164., po uzoru na čl. 21. Lanzarotske konvencije, inkriminira se iskorištavanje djece za pornografske predstave, a u vezi s korištenjem suvremenih tehnologija i gledanjem pornografskih predstava putem komunikacijskih sredstava.

Dječja pornografija na računalnom sustavu ili mreži više nije zaseban članak rađen po uzoru na Budimpeštansku konvenciju, nego je inkriminacija, sukladno Lanzarotskoj konvenciji, proširena i osuvremenjena. Dodan je novi stavak, koji je pandan podvođenju djeteta, a odnosi se na kriminalizaciju mamljenja, vrbovanja ili poticanje djeteta na snimanje dječje pornografije ili organiziranje ili omogućavanje njezina snimanja.

U odnosu na raniju inkriminaciju, za postojanje kaznenog djela iskorištavanja djece za pornografiju na računalnom sustavu dovoljno je da osoba svjesno pristupa dječjoj pornografiji putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, čime je popunjena ranija pravna praznina. Stoga nije potrebno da osoba spremi te podatke na svoje računalo, nego kazneno djelo postoji i kad osoba samo privremeno pristupa pornografskim materijalima i gleda ih.

Uz prikazivanje prave djece inkriminira se i realno prikazivanje nepostojeće djece te prikazivanje osoba koje izgledaju mlađe od 18 godina iako to nisu.²⁴ Novo je uveden kvalificirani oblik djela u kojem se dijete prisiljava ili navodi na snimanje dječje pornografije silom ili prijetnjom, obmanom, prijevarom, zlouporabom ovlasti ili teškog položaja ili odnosa zavisnosti. Nadalje je isključeno kažnjavanje djece za posjedovanje i proizvodnju pornografskog materijala koji prikazuje njega samog ili njega i drugo dijete

---

²³ O sadržaju prava iz čl. 8. vidi Pavišić, B., *Kazneno pravo Vijeća Europe, Izvori, komentari i praksa*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2006, str. 112.

²⁴ Iskorištavanje djece za pornografiju, članak 163., st. 6. Dječja pornografija je materijal koji vizualno ili na drugi način prikazuje pravo dijete ili realno prikazano nepostojeće dijete ili osobu koja izgleda kao dijete, u pravom ili simuliranom spolno eksplicitnom ponašanju, ili koji prikazuje spolne organe djece u spolne svrhe. Materijali koji imaju umjetnički, medicinski ili znanstveni značaj ne smatraju se pornografijom u smislu ovoga članka. Kazneni zakon RH, Glava XVII., Kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta, *Narodne novine* 125/11, 144/12, 56/15, 61/15.

ako su taj materijal proizveli oni sami i ako ga posjeduju uz pristanak svakog od njih i isključivo za njihovu osobnu upotrebu. Ta je iznimka uvedena kako se ne bi bespotrebno kazneno gonila djeca u toj osjetljivoj dobi.²⁵ Temeljem obvezujućih međunarodnih pravnih izvora posebno se definira dječja pornografija te je izrijekom naveden materijal koji to nije.²⁶

Inkriminacija iskorištavanja djece za pornografiju u čl. 163. KZ-a RH postavljena je vrlo široko, dijelom šire od obveza preuzetih Lanzarotskom konvencijom i Direktivom 2013/40/EU, osobito u pogledu članka 1., koji se odnosi na mamljenje, vrbovanje i poticanje na snimanje, odnosno organiziranje ili omogućavanje snimanja, koje ti obvezujući međunarodni instrumenti posebno ne spominju. Međutim ti međunarodni instrumenti predstavljaju minimum zaštite pa ništa ne sprječava Republiku Hrvatsku da pojačano zaštiti djecu od spolnog zlostavljanja i iskorištavanja i izvan okvira zacrtanih u međunarodnim konvencijama. S druge pak strane neke odredbe nisu u potpunosti usklađene, tako da u čl. 163. nisu implementirane odredbe Direktive 2013/40/EU o predloženim minimalnim kaznama za pojedine oblike kaznenih djela, nego on propisuje niže minimalne kazne.

Neusklađenost kaznenih odredaba vidi se i unutar Glave XVII. KZ-a, osobito u odnosu na odredbu čl. 161., st. 1. KZ-a „Mamljenje djece za zadovoljenje spolnih potreba“, prema kojoj se punoljetna osoba koja osobi mlađoj od 15 godina u namjeri spolne zlouporabe iz čl. 158. predloži susret i poduzme mjere da do susreta dođe može kazniti minimalnom zatvorskom kaznom s obzirom na to da posebni minimum nije propisan, pa čak i samo novčanom kaznom, jer posebni maksimum iznosi do tri godine zatvora. Ukoliko punoljetna osoba predloži susret osobi mlađoj od 15 godina u namjeri snimanja dječje pornografije, može se temeljem čl. 163. kazniti zatvorom u duljini od jedne do osam godina, a da ne treba poduzeti nikakvu daljnju radnju da do susreta dođe. Prema nacionalnom istraživanju Hrabrog telefona i Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba o iskustvima i ponašanjima djece i mladih na društvenoj mreži *Facebook* i Internetu općenito, 8 % ispitanе djece i mladih izjavljuje da je samo otišlo na susret s nepoznatom osobom koju su upoznali na *Facebooku*, što je u uzorku od 1489 djece predstavljalo 119 djece, što potvrđuje društvenu potrebu za strožim sankcijama čl. 161.²⁷

U odnosu na ostale inkriminacije Kaznenog zakona, članak 163. može se promatrati i u odnosu na inkriminacije Glave XXV. „Kaznena djela protiv računalnih sustava, programa i podataka“. Naime s obzirom na to da se većina kaznenih djela iskorištavanja djece za pornografiju događa na računalnom sustavu, trebalo bi, kao što se to čini u Glavi XXV. s

---

²⁵ Kurtović Mišić, A.; Garačić, A., Kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 17, broj 2/2010, Zagreb, str. 605 i 606.

²⁶ Turković, K.; Novoselec, P.; Grozdanić, V.; Kurtović Mišić, A.; Derenčinović, D.; Bojanić, I.; Munivrana Vajda, M.; Mrčela, M.; Nola, S.; Roksandić Vidička, S.; Tripalo, D.; Maršavelski, A., *Komentar Kaznenog zakona i drugi izvori novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva*, Narodne novine d. d., Zagreb, 2013, str. 221-223.

²⁷ Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook, *Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2015, dostupno na: <http://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanja/istrazivanje-o-iskustvima-i-ponasanjima-djece-na-internetu-i-na-drustvenoj-mrezi-facebook-2/>* (22. 6. 2015.).

računalnim sustavima, podacima i programima, i djecu još najprije posebno zaštititi od zlouporaba naprava za izradu pornografskog materijala. Upravo zlouporaba naprava, programa, podataka pokreće samo tržište, olakšava pristup i pronalazak djece, zaobilaženje prepreka, pribavljanje uputa, prikriivanje tragova i sl.

6. FENOMENOLOGIJA SPOLNOG ISKORIŠTAVANJA DJECE ZA PORNOGRAFIJU NA RAČUNALNOM SUSTAVU ILI MREŽI U RH

Tijekom 2014. godine Ministarstvo unutarnjih poslova RH evidentiralo je 141 kazneno djelo iz čl. 163. Kaznenog zakona „Iskorištavanje djece za pornografiju“, od čega su gotovo sva bila povezana s računalnim sustavom u širem smislu. U samo 13 slučajeva kazneno je djelo počinjeno bez uporabe računalnog sustava, kao što je primjerice bilo potajno snimanje djece na plaži, fotografiranje i snimanje digitalnom kamerom, fotoaparatom ili mobitelom bez funkcija računala.

Od tog broja u 88 slučajeva kao sredstvo počinjenja navodi se samo računalo, u još šest računalo zajedno s mobitelom, u 26 samo mobitel. Od ostalih uređaja korištene su digitalne kamere i aparati, mikrokamere, vanjski tvrdi disk, USB-štapić za bežični pristup Internetu. Od aplikacija u 56 slučajeva evidentirana je inkriminirajuća komunikacija preko društvene mreže *Facebook*, u deset slučajeva preko *Skypea* te manji broj preko aplikacije *Viber*, elektroničkom poštom i MMS-porukama. Slučajevi korištenja P2P-mreže evidentirani su kod distribucije, razmjene, pribavljanja, kao i posjedovanja posebnih programa za neovlašteni pristup računalnim sustavima nabavljenih na ilegalnom internetskom tržištu.

Komunikacija preko društvenih mreža karakteristična je za st. 1. članka 163., kada počinitelj uspostavlja kontakt s potencijalnim žrtvama iz širokog bazena djece na mreži, namamljuje ih, vrbuje, da bi na kraju one koji ne prekinu komunikaciju poticao na izradu materijala spolnog iskorištavanja. Od 31 evidentiranog djela iz st. 1., 26 ih je počinjeno putem društvenih mreža, dok su se ostala odnosila na omogućavanje snimanja. Kako bi si olakšao pristup djeci, počinitelj u početnoj fazi kreira lažni profil, s kojeg šalje zahtjeve za prijateljstvom ciljanoj skupini,²⁸ pri čemu može koristiti hardverska i programska rješenja prikriivanja identiteta ili komunikacije.

Na stavak 2. odnosilo se 98 djela. U tom broju najčešće su evidentirane radnje posjedovanje materijala spolne zlouporabe u 67 slučajeva, potom pribavljanja u 36 slučajeva, distribucija i širenje u 34, činjenja dostupnim i prikazivanja u 17, snimanja i proizvodnje u 16, svjesnog pristupa putem informacijsko-komunikacijske tehnologije, pri čemu su te radnje različito distribuirane unutar ukupnog broja djela. Prema vrsti materijala u najvećem se broju slučajeva radilo o posjedovanju fotografija, u manjem broju o videomaterijalu, a zabilježeni su i slučajevi posjedovanja crteža. Količina

---

²⁸ Priopćenje za javnost OA „Fotomodel“ MUP-a RH, dostupno na: http://www.mup.hr/ma_in.aspx?id=184204 (20. 6. 2015.).

materijala kretala se od jedne fotografije ili videa do više od tisuću fotografija u drugom, odnosno više desetaka datoteka s pohranjenim fotografijama i više datoteka s pohranjenim videomaterijalom u trećem slučaju, dok se trenutačno praktičnije pokazalo veće količine materijala označavati u gigabajtima ili terabajtima.

Na stavak 3. članka 163. odnosilo se 11 kaznenih djela, od čega sedam prijetnja objavom ranije snimljenog materijala, tri obmanom te jedno uporabom fizičke prisile.

U jednom slučaju kazneno djelo počinjeno je u vezi s čl. 166. kao teško kazneno djelo.²⁹

Od navedenog 141 kaznenog djela koja je MUP evidentirao u 2014. godini nisu sva i počinjena u 2014. godini. Njih 34 dogodilo se u ranijem razdoblju od 2008. Ovdje je važno spomenuti da zastara kaznenog progona, prema čl. 82., st. 3. KZ-a, za kazneno djelo iskorištavanje djece za pornografiju iz čl. 163. počinje teći od punoljetnosti žrtve. Kaznena su se djela odvijala u periodu od jednog dana pa do više od šest godina. Kraći vremenski periodi počinjenja djela govore o opasnosti od brze viktimizacije, s trajnim i dugoročnim posljedicama, dok duži periodi viktimizacije upozoravaju na sustavne propuste u otkrivanju djela.

U dva slučaja protupravno je djelo počinilo dijete koje nije navršilo 14 godina, a u 46 slučajeva dijete u dobi između 14 i 18 godina.³⁰ U odnosu na 2013. godinu, kad je evidentirano 61 takvo kazneno djelo, bilježi se znatan porast otkrivenosti, što se podudara s jačanjem kapaciteta policije i pravosuđa u području suzbijanja seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece.³¹ Razriješenost navedenih kaznenih djela iznosi 97,9 %.

Za kaznena djela iskorištavanja djece za pornografiju osumnjičene su 63 osobe, od čega su četiri bile žene, ostalo muškarci, a u pet slučajeva počinitelji su bili strani državljani. Broj kaznenih djela znatno je veći od broja počinitelja jer su pojedini počinitelji počinili više kaznenih djela prema više različitih žrtava, a takvih je ukupno 18 (evidentirano je od 2 do 19 kaznenih djela iz članka 163. KZ-a), te jer se ostvarivanje obilježja bića kaznenog djela iz pojedinog stavaka prikazalo kao zasebno otkriveno kazneno djelo.

Kazneno djelo iskorištavanje djece za pornografiju u 22 slučaja počinjeno je u stjecaju s drugim kaznenim djelima u različitim odnosima. Najčešće će predstavljati samo stadij prema kontaktnom kaznenom djelu spolnog iskorištavanja i zlostavljanja djeteta ili dodatnu kriminalnu količinu na takvo kazneno djelo. Kaznena djela s kojima je bilo u stjecanju jesu mamljenje djeteta za zadovoljenje spolnih potreba iz čl. 161. – devet slučajeva, povreda privatnosti djeteta iz čl. 178. – devet slučajeva, spolna zlouporaba

---

²⁹ Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2014. godini MUP-a RH, Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj, Zagreb, 2015, dostupno na: http://www.mup.hr/UserDocsImages/statistika/2015/Statisticki_pregled_2014.pdf (9. 6. 2015.), str. 57, statistički podaci MUP-a RH na dan 20. 6. 2015. godine.

³⁰ *Ibid.*, str. 52 i 54.

³¹ Zatvaranje *twining*-projekta IPA 2009 "Jačanje kapaciteta u području suzbijanja seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece te pružanja pomoći policije ranjivim žrtvama kriminaliteta", dostupno na: <http://www.mup.hr/main.aspx?id=155552> (9. 6. 2015.).

djeteta mlađeg od petnaest godina iz čl. 158. – sedam slučajeva, upoznavanje djece s pornografijom iz čl. 165. – pet puta, iznuda iz čl. 243. – tri puta, prijetnja iz čl. 139. – jedanput, nametljivo ponašanje iz čl. 140. – jedanput, povreda djetetovih prava iz čl. 178. – jedanput, zlouporaba naprava iz čl. 272. – jedanput. U devet slučajeva počinitelji su ranije evidentirani za ista ili slična kaznena djela, a u devet za različita kaznena djela.

Prema kriteriju dobi u više od polovine slučajeva osumnjičene su osobe bile mlađe od 21 godine, a s druge strane u osam slučajeva počinitelji su bili stariji od 59 godina,³² što govori u prilog tvrdnji da nema pravila glede dobi počinitelja, ali i potvrđuje trend porasta zabranjenog sadržaja među mladima.

Tim kaznenim djelima oštećeno je 111 djece koja su identificirana, od čega 17 dječaka i 94 djevojčice, a 17 ih je bilo mlađe od 14 godina.³³ U 29 slučajeva žrtve su ostale neidentificirane, uglavnom kad se radilo o posjedovanju, pri čemu se materijal u jednom od predmeta sastojao od tisuću inkriminirajućih datoteka.

Odnosi koji su utvrđeni među počiniteljima i žrtvama bili su u dva slučaja roditeljski, u dva slučaja osumnjičeni je bio očuh žrtvama, u jednom slučaju radilo se o daljnjem srodničkom odnosu, u tri slučaja radilo se o prethodno bliskom odnosu (dečko i cura), u deset slučajeva radilo se o prethodnom poznanstvu, a u ostalim slučajevima raniji odnos nije poznat ili nije postojao. Iz navedenog je vidljiv kompleksan odnos među počiniteljima i žrtvama, od toga da su djeca viktimizirana od njima najbližih osoba do toga da počinitelji mogu biti sasvim nepoznate osobe, s kojima zbog dezinhibicije u *on-line*-komunikaciji djeca ulaze u interakciju u koju u stvarnom svijetu, *off-line*, ne bi ušla i preko granica koje u stvarnom kontaktu ne bi prešle. Nadalje, poseban je problem iskorištavanje povjerenja i nepromišljenosti djeteta od strane spolnog partnera, kojemu inkriminirajući materijal naknadno služi kao sredstvo ucjene, osvete ili zadovoljenja drugih niskih pobuda.

Osim u statističkim pregledima i evidencijama MUP-a RH, podatke o predmetnim kaznenim djelima nalazimo i u Statističkom izvješću Državnog zavoda za statistiku RH o punoljetnim počiniteljima kaznenih djela, prijavama, optužbama i osudama. Dok se kod prvih izvora radi o kriminalističkim statističkim podacima, kod potonjih se radi o izvještajima nadležnih županijskih i općinskih državnih odvjetništava nakon donošenja konačne odluke te sudova koji sude u prvom stupnju kad je postupak pravomoćno završen. S obzirom na različite metodologije i svrhe prikupljanja podataka, prema statističkom izvješću Državnog zavoda za statistiku u 2014. godini ukupno je prijavljeno 30 punoljetnih počinitelja za kazneno djelo iz čl. 163. KZ-a RH, 26 ih je optuženo, a 24 su osuđena, njih sedam za kazneno djelo iz čl. 163. st. 1. i njih 17 za kazneno djelo iz čl. 163. st. 2. Dvije najviše izrečene kazne zatvora bile su u rasponu od jedne do dvije godine, u šest slučajeva počinitelj je uvjetno osuđen te je u šest slučajeva izrečena kazna

³² Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2014. godini, *op. cit.* (bilj. 29.), str. 63.

³³ *Ibid.*, str. 69.

zamijenjena radom za opće dobro. Sve prijavljene, optužene i osuđene punoljetne osobe bile su muškog spola.³⁴

7. KRIMINALISTIČKO ISTRAŽIVANJE SPOLNOG ISKORIŠTAVANJA DJECE ZA PORNOGRAFIJU NA RAČUNALNOM SUSTAVU

7.1. Početna saznanja o kaznenim djelima spolnog iskorištavanja djece za pornografiju na računalnom sustavu

S obzirom na okolnosti, odnosno situacije u kojima se izvršavaju kaznena djela spolnog iskorištavanja djece za pornografiju na računalnom sustavu, kao i odnose uspostavljene između počinitelja, eventualno posrednika, i žrtve, čiji interesi idu za prikrivanjem i negiranjem postojanja, učinka i posljedica kaznenog djela, početna se saznanja u bitnom razlikuju od saznanja za tradicionalna kaznena djela, zbog čega je potrebno stalno razvijati nove metode otkrivanja te pratiti trendove i promjene na području informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

Specifičnosti u saznanjima za kaznena djela spolnog iskorištavanja djece za pornografiju na računalnom sustavu u odnosu na klasična kaznena djela čine upravo računalni sustavi, odnosno *cyber-okruženje*. Početna saznanja za navedena kaznena djela vezana su stoga uz dužan nadzor aktivnosti djece na računalnom sustavu od strane odgovornih osoba, pri čemu se djeca, osim različitim vrstama i načinima komuniciranja na računalnom sustavu, koriste i posebnim žargonom.

Tijela kaznenog progona do prvih saznanja za počinjeno kazneno djelo spolnog iskorištavanja djece za pornografiju mogu doći temeljem kaznene prijave djeteta, žrtve kaznenog djela, kaznene prijave trećih osoba, operativnim radom tijela kaznenog progona, javnog pogovora, javnog priopćavanja.

7.1.1. Žrtve kao izvor saznanja

Djeca žrtve prijavit će spolno iskorištavanje putem računalnog sustava roditeljima, članovima obitelji ili drugim osobama od povjerenja (prijatelji, znanci, djelatnici odgojno-obrazovnih institucija, djelatnici intervencijsko-pomagačkih služba i profesija, aktivistima udruga civilnog društva, predstavnicima vjerskih institucija i dr.). Jednako tako prijavit će spolno iskorištavanje obraćanjem nekoj od mreža dječjih linija za pomoć, operaterima ili tijelima vlasti, nerijetko putem utvrđenih protokola za prijavu, primjerice putem posebnih internetskih stranica ili gumba za prijavu.

Kada su bliske osobe počinitelji kaznenih djela spolnog iskorištavanja djece za pornografiju, moguće je da će žrtva prijaviti spolno iskorištavanje nakon određenog dužeg

---

³⁴ *Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2014, Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 2015, dostupno na: <http://www.dzs.hr/> (6. 11. 2015.).*

perioda, nakon punoljetnosti, odvajanja, osamostaljenja, obrazovanja, edukacije, razgovora s vršnjacima i sl.

Policija, centar za socijalnu skrb, pravosudna tijela, zdravstvene i odgojno-obrazovne ustanove za postupanje u slučajevima zlostavljanja djece posebnim protokolom³⁵ utvrđuju zajednička pravila radi ostvarivanja najboljeg učinka i zaštite prava i najboljeg interesa djeteta u postupku.³⁶

7.1.2. Treće osobe kao izvor saznanja

Roditelji i druge odgovorne osobe koje dolaze u kontakt s djetetom ili s njegovim računalom (u slučaju da i sami nisu počinitelji ili sudionici) do saznanja za prijavu dolaze izravno uvidom u materijal spolnog iskorištavanja djece ili materijal pomaganja ili poticanja na počinjenje kaznenog djela (na računalu, mobilnom telefonu, tabletu, ispisu i sl.), svjedočenjem radnjama koje čine element kaznenog djela te utvrđivanjem posebnosti pojave navedenih kaznenih djela, ili neizravno, temeljem fizičkih i emocionalnih pokazatelja seksualnog iskorištavanja, specifičnog socijalnog, seksualiziranog, samodestruktivnog ponašanja vezanog uz spolno zlostavljanje i iskorištavanje.

Do saznanja za prijavu nerijetko dolaze i osobe koje su u kontaktu s počiniteljem, kao što su radni kolege i znanci osumnjičenika, koji svjedoče njegovu neprikladnom ponašanju, posjedovanju pornografskog materijala te materijala seksualnog nasilja, zlouporabe i iskorištavanja djece. Radi izbjegavanja neugodnosti takve prijave najčešće će biti anonimne ili pseudonimne.

Do materijala za kaznenu prijavu mogu doći administratori i serviseri računalnih sustava, koji pri provođenju mjera održavanja ili popravka sustava mogu pronaći materijal spolne zlouporabe djece. Slično navedenom, zabilježeni su slučajevi pronalaska materijala spolnog iskorištavanja djece na tvrdom disku kupljenog rabljenog računala, s kojeg prvotni vlasnik nije trajno uklonio inkriminirajući sadržaj, što je pak dovelo do razotkrivanja cijelog pedofilskog lanca.

Svatko tko zna da je počinjeno kazneno djelo za koje je propisana kazna zatvora deset godina ili teža kazne pa to ne prijavi iako zna da bi takvom prijavom bilo omogućeno ili znatno olakšano otkrivanje djela ili počinitelja, osim vjerskog ispovjednika ili osobe koja je prema zakonu dužna čuvati tajnu, ispunio je obilježja kaznenog djela za koje se može kazniti kaznom zatvora do tri godine.³⁷

³⁵ *Protokol o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece*, Vlada RH, Zagreb, 2014.

³⁶ *Priručnik za stručnjake i donositelje odluka o pravosudnim pitanjima koja uključuju djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela*, UNODC, UNICEF, New York, 2009, dostupno na: http://www.unicef.hr/upload/file/396/198403/FILENAME/Justice_in_Matters_HR_web.pdf (8.3.2015.).

³⁷ Neprijavlivanje počinjenog kaznenog djela, čl. 302. Kaznenog zakona RH, *Narodne novine* 125/11, 144/12, 56/15, 61/15.

Kao treća strana u prijavi sumnje u kazneno djelo pojavljuju se i nevladine međunarodne organizacije, koje putem Interpola ili Europolu ili izravno nacionalnim tijelima kaznenog progona dostavljaju podatke o stranicama i pristupu stranicama sa sadržajem spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece. Jednako tako, i sama tijela Interpola i Europolu kao rezultat njihova rada ili u sklopu zajedničkih akcija više država prijavljuju nacionalnim tijelima postojanje sumnje u počinjenje kaznenog djela, kao što i nacionalna tijela jedne države prijavljuju postojanje sumnje u kazneno djelo nacionalnim tijelima progona druge države.

7.1.3. Operativni rad policijskih službenika

Do saznanja o kaznenim djelima spolnog iskorištavanja djece na računalo ili računalnoj mreži policijski službenici dolaze ili proaktivnim postupanjem u sprječavanju i otkrivanju kaznenih djela ili obavljajući svakodnevne policijske poslove.

Proaktivno postupanje sastoji se prije svega u senzibiliziranju društva za pojave konkretnog kaznenog djela i povećanju spremnosti na prijavu počinjenih kaznenih djela.

Spolno iskorištavanje djece na računalnom sustavu često se pogrešno klasificira u skupinu tzv. *hands-off*, tj. nekontaktnih kaznenih djela, kod kojih ne dolazi do izravnog kontakta počinitelja s djetetom, što može dovesti do pogrešnog zaključka da ne postoje ni trajne posljedice za viktimizirano dijete. Štoviše, takva kvalifikacija može biti pogrešna s obzirom na to da je u spolno iskorištavanje djece za pornografiju putem računalnog sustava nerijetko uključena i treća strana kao posrednik.

U otkrivanju kaznenih djela policijskim službenicima stoje na raspolaganju brojne ovlasti, kojima se u manjoj ili većoj mjeri zadire u ljudske slobode ili prava ili se oni ograničavaju. Te su ovlasti zbog toga zakonima posebno pobrojene te su opisani načini njihove primjene. Rezultati takvih aktivnosti u pravilu se ne mogu upotrijebiti kao dokaz u kaznenom postupku. S obzirom na specifičnosti kaznenih djela spolnog iskorištavanja djece na računalnom sustavu, kao najkorisnije iz Zakona o policijskim poslovima i ovlastima RH³⁸ mogu se istaknuti prikrivanje policijskog posla te ovlasti pregleda, provjera uspostavljanja elektroničke komunikacije i prikrivene policijske radnje.

Do informacija o počinjenom kaznenom djelu spolnog iskorištavanja djece za pornografiju policijski službenici mogu doći i kriminalističkim istraživanjima drugih kaznenih djela i prekršaja, osobito onih protiv spolne slobode, drugih oblika spolne zlouporabe i iskorištavanja, raznih delikata povezanih s prisilom, odnosno nasiljem, te delikata povezanih s računalnim sustavom. Tako je primjerice u policijskoj praksi zabilježen slučaj otkrivanja namjernog pristupanja materijalu spolnog iskorištavanja djece okrivljenika, koji je policiji prijavio tzv. „otmicu računala“, koja se izvodi s pomoću

---

³⁸ Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Glava II., Policijski poslovi i opća pravila njihova obavljanja, Glava III., Policijske ovlasti i opća pravila njihove primjene, *Narodne novine* 76/09, 92/14.

aplikacije za smrzavanje računala *ransomeware*, da bi se forenzičkom analizom utvrdilo kako je ona povezana s njegovim pristupanjem zabranjenom sadržaju i automatskim preuzimanjem zlonamjernog programa.

7.1.4. Ostali načini saznanja

Skupina ostalih načina saznanja za počinjeno kazneno djelo obuhvaća javni pogovor, javno priopćavanje, ali i druge netipične prijave. Kad je u pitanju javno priopćavanje, bitne su dvije skupine sadržaja koji se prenose sredstvima javnog priopćavanja. To su autorski prilozima kao vijesti, kolumne i sl. na jednoj strani i oglasi na drugoj.³⁹ Oglasi materijala spolnog iskorištavanja djece usko su vezani uz materijal pornografskog sadržaja, internetsko podzemlje, crno tržište, interesne skupine, igre na sreću u *on-line*-kasinima i sl., što zahtijeva od policije stalnu i učinkovitu primjenu ovlasti koje joj stoje na raspolaganju i stalno praćenje trendova, što si obitelj i druga tijela nadzora ne mogu osigurati.

7.2. Dokazivanje spolnog iskorištavanja djece za pornografiju na računalnom sustavu

Primarni je cilj svakog kriminalističkog istraživanja da se kroz odgovarajući model postupanja osiguraju informacije relevantne za donošenje odluka u različitim fazama postupka, koje će na kraju biti prihvaćene kao dokaz krivnje ili nedužnosti okrivljenika.

Dječja pornografija na računalnom sustavu tako se u prvom redu dokazuje elektroničkim dokazima, pri čemu su elektronički dokazi podaci generirani, pohranjeni ili preneseni uz pomoć elektroničkih naprava. Elektronički dokazi nemaju posebnu dokaznu snagu ni prioritet u odnosu na klasične vrste dokaza, iako se posebno propisuju i ističu u postupovnim odredbama. Tako i Zakon o kaznenom postupku elektronički (digitalni) dokaz definira u članku 202. st. 2 toč. 33. kao podatak koji je kao dokaz u elektroničkom (digitalnom) obliku pribavljen prema istom Zakonu.⁴⁰

Osim općih, elektronički dokazi posjeduju određene posebne karakteristike, koje zahtijevaju takvu posebnu regulaciju. Elektronički dokazi vidljivi su samo za to specijaliziranim istražiteljima. Najčešće se nalaze na mjestima gdje ih samo oni znaju pronaći ili su dostupni samo uz pomoć specijalnih alata. Često se pojavljuje potreba interpretacije elektroničkog dokaza od strane stručne osobe ili vještaka. Informacije pronađene na računalnom sustavu od male su koristi nespecijaliziranom sudioniku u postupku. Elektronički dokazi zahtijevaju detaljnu analizu kako bi se utvrdila njihova

---

³⁹ Pavišić, B.; Modly, D.; Veić, P., *Kriminalistika, Knjiga prva, treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2009, str. 245.

⁴⁰ Zakon o kaznenom postupku, *Narodne novine* 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13 i 152/14.

svojstva i otkrili povezani dokazi, a u isto vrijeme osigurala vjerodostojnost i integritet za sud ili drugo tijelo.

Elektronički dokazi vrlo su nestalni. Elektronička naprava mijenja svoje stanje uvijek kad se dogodi određeni događaj. Do toga može doći primjerice zbog gubitka električne energije ili automatizmom zbog toga što sustav, kako bi si oslobodio prostor za nove podatke, piše preko starih podataka, neovisno o ikakvoj ljudskoj intervenciji. Stoga je digitalne dokaze potrebno žurno obraditi. Elektronički dokaz može se izmijeniti ili uništiti kroz normalnu uporabu. Stanje memorije uređaja stalno se mijenja, bilo na zahtjev korisnika bilo automatski putem operacijskog sustava. Ta karakteristika zahtijeva korištenje odgovarajućih alata i tehnika, kao i načina postupanja od trenutka prepoznavanja i identifikacije elektroničke naprave relevantne za istraživanje.

Elektronički dokaz može se neograničeno kopirati, a da svaka kopija bude jednaka kao original. To jedinstveno svojstvo omogućava da kopije istovjetne originalu budu istodobno distribuirane i analizirane od strane više stručnih osoba te da dokaz kakav je u izvornom obliku bude prezentiran na sudu zajedno s nalazom stručne osobe ili vještaka.⁴¹

7.2.1. Načela elektroničkih dokaza

Sintezom pravila postupanja s elektroničkim dokazima iskristalizirala su se određena načela, koja se pojavljuju u uvodnim dijelovima gotovo svih relevantnih radova na tu temu kao opća pravila, a kako bi se njihova važnost protegnula na cjelokupno postupanje.

7.2.1.1. Načelo integriteta podataka

Nikakva radnja ne smije promijeniti ni elektroničku napravu ni medij koji bi mogli poslužiti za donošenje odluka u postupku. Kada se raspolaže elektroničkim napravama i podacima, ne smiju se mijenjati ni njihovi hardverski ni softverski dijelovi. Voditelj istraživanja odgovoran je za integritet materijala prikupljenog s mjesta događaja, a time i za započinjanje forenzičkog lanca dokaza.

Postoje okolnosti koje će zahtijevati donošenje odluke o pristupanju podacima na aktivnom, „živom“ računalnom sustavu kako bi se izbjegao gubitak potencijalnih dokaza. To se mora izvesti na način kojim se u najmanjoj mjeri utječe na podatke i od strane osobe koja je za to posebno kvalificirana.

---

⁴¹ *Identification and handling of electronic evidence*, European Union Agency for Network and Information Security - ENISA, 2013, dostupno na: <https://www.enisa.europa.eu/activities/cert/support/exercise/files/identification-and-handling-of-electronic-evidencetoolset/view?searchterm=electronic+evidence>, (9. 4. 2015.), str. 4.

7.2.1.2. Načelo revizijskog traga

O svim poduzetim aktivnostima s potencijalnim elektroničkim dokazima mora se sačiniti i očuvati revizijski trag ili drugi zapis. Neovisna treća strana mora biti u mogućnosti ispitati te aktivnosti i postići isti rezultat. Imperativ je točno zabilježiti sve aktivnosti osobe koja je prva izašla na mjesto događa kako bi neovisna treća strana mogla rekonstruirati njegove radnje i kako bi se osigurala dokazna vrijednost na sudu. Sve aktivnosti povezane s oduzimanjem, pristupom, pohranom ili prijenosom elektroničkog dokaza moraju biti potpuno dokumentirane, očuvane i dostupne za reviziju.

7.2.1.3. Načelo stručne osobe za podršku

Ako se može pretpostaviti da će se tijekom poduzimanja radnja naići na elektroničke dokaze, odgovorna osoba treba o tome na vrijeme obavijestiti stručnu osobu.

U istrage koje uključuju pretragu i izuzimanje elektroničkih dokaza možda će biti potrebno uključiti i stručnu osobu izvan tijela koje provodi postupak. Vanjska stručna osoba treba biti upoznata s načelima sadržanima u relevantnim dokumentima. Stručna osoba treba imati posebna stručna znanja i vještine na tom polju, potrebno istražno znanje, znanje o predmetu, pravno znanje, odgovarajuće komunikativne vještine i odgovarajuće jezične vještine.

7.2.1.4. Načelo odgovarajuće obuke

Osobe koje prve stignu na mjesto događaja moraju biti odgovarajuće obučene kako bi mogle pronaći elektroničke dokaze i izuzeti ih ukoliko stručna osoba nije dostupna. U iznimnim situacijama kada je potrebno da osoba koja prva stigne na mjesto događaja prikuplja elektroničke dokaze i/ili pristupi originalnim podacima koji se nalaze u elektroničkoj napravi ili u spremniku, mora biti obučena da to učini pravilno i da objasni važnost i utjecaj poduzetih radnja.

7.2.1.5. Načelo osiguranja zakonitosti

Osoba ili tijelo zaduženo za slučaj odgovorni su za to da se propisi, opća forenzička i postupovna te ranije spomenuta načela poštuju.⁴²

7.3. Nositelji elektroničkih i drugih tragova spolnog iskorištavanja djece

Računalni sustavi sa svojim hardverskim i softverskim komponentama glavni su nositelji elektroničkih tragova. Pri tome pojam računalnog sustava treba tumačiti u najširem smislu tako da, osim klasičnih računala, obuhvaća i tablete, pametne telefone i druge

---

⁴² *Ibid.*, str. 4 i 5.

uređaje sposobne da prema programu automatski obrađuju podatke.⁴³ Oni imaju i svoj vlastiti operativni sustav i mogućnost bežičnog spajanja na Internet (WLAN, 3G, 4G, LTE). Na računalu i s njim povezanim uređajima mogu se pronaći digitalni dokazi vezani uz spolnu zlouporabu djece, kao što su primjerice dokumenti, fotografije, videozapisi, poruke e-pošte s privicima, baze podataka, financijske informacije, povijest pretraživanja Interneta, zapisi razgovora, zapisi događaja, podaci spremljeni ili vezani na druge uređaje koji su bili spojeni na uređaj.

Od komponenata računala za istražitelje su od primarne važnosti pomoćni spremnici na koje se spremaju podaci za naknadnu uporabu. Podaci na pomoćnim spremnicima ne brišu se isključivanjem računala. Prilikom istraživanja potrebno je prepoznati i razlikovati tvrdi disk (HDD), SSD-spremnik, vanjski disk, koji, osim preko USB-priključka, može biti i bežično spojen na računalo i skriven u dometu mreže, ili pak na drugi način skriven odvojeno od računala, te RAID-sustav, redundantan niz nezavisnih diskova, koji se postiže kombiniranjem više tvrdih diskova u jednu logičku jedinicu, koju sustav može vidjeti kao jedan fizički ili više logičkih diskova. Nadalje, potrebno je prepoznati kao nositelje digitalnih dokaza prenosive optičke spremnike (CD, DVD, BD), USB-memorijske štapiće, koji mogu imati oblik predmeta za svakodnevnu uporabu, memorijske kartice digitalnih kamera, mobilnih telefona, laptopa, muzičkih plejera, igraćih konzola, ali i biti svjestan internetskih servisa za pohranu podataka u oblaku. Međutim i periferne jedinice mogu imati sposobnost pohrane podataka. Neki suvremeni monitori građeni su na način da posjeduju vlastiti operativni sustav i mogu funkcionirati neovisno o operativnom sustavu na središnjoj jedinici. Od ostalih perifernih uređaja mogu se za primjer navesti skeneri, telefaks-uređaji, fotokopirni uređaji, printeri, *web*-kamere, zvučnici, mikrofoni, kalkulatori, čitači kartica, automatske sekretarice i sl.

Kod istraživanja materijala spolne zlouporabe djece na računalnom sustavu i mreži posebno mjesto zauzimaju foto- i videokamere, video- i audioplejeri i snimalice, CCTV-sustavi kamera, pametni televizori koji služe za izradu, obradu ili reprodukciju materijala. Prijenosni medijski plejeri kao što je MP3 mogu poslužiti za pohranu i reprodukciju pohranjenih podataka te također mogu posjedovati svojstva računala. Jednako tako i igraće konzole mogu posjedovati slične značajke, posjedovati vlastite spremnike, mogu se spojiti na Internet, preuzimati video-, foto- i muzičke datoteke te reproducirati sadržaj.

Prilikom postupanja prema osumnjičeniku posebnu pozornost, osim na prijenosne uređaje sa svojstvima računala koji su ranije spomenuti (mobiteli, tableti, pametni telefoni i sl.), treba obratiti na pametne predmete za svakodnevnu uporabu, kao što su primjerice satovi, koji, osim što mogu poslužiti kao spremnik podataka, mogu poslužiti za komuniciranje, za spajanje na mrežu, a time i za pokretanje postupaka za brisanje digitalnih tragova na daljinu. Osim pametnih uređaja, kod osobe se mogu pronaći

---

⁴³ *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide For First Responders*, Second Edition, US Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice, 2008, dostupno na: <https://www.ncjrs.gov/App/Search/SearchResults.aspx?txtKeywordSearch=electronic+evidence+guide&fromSearch=1> (10.4.2015.), str. 1-11.

memorijske kartice i USB-štapići u obliku nakita, naočala, olovke, upaljača, kreditne kartice, dijelova odjeće ili drugih predmeta ili sakriveni u odjeći, obući ili predmetima koje osoba nosi sa sobom.⁴⁴

Osim gore navedenih uređaja, od primarne je važnosti za istražitelje i prepoznavanje mrežnih uređaja.⁴⁵

Osnovni je mrežni uređaj u računalu mrežna kartica (*Network Attached Storage* -NIC) ugrađena u računalu, koja omogućava povezivanja računala na mrežu. Uz NIC se veže MAC-adresa (*Media Access Control address*), koja je jedinstveni označivač dodijeljen mrežnoj kartici ili drugom mrežnom uređaju od strane proizvođača radi identifikacije i trebao bi predstavljati jedinstvenu vrijednost, što ga čini osobito važim za kriminalističko istraživanje jer ga se može povezati uz uređaj (fizičko adresiranje), za razliku od logičkog adresiranja, kod kojeg se identifikacijski podaci mogu mijenjati (IP). NAS (*Network Attached Storage*) spremnik je sličan vanjskom tvrdom disku, s tom razlikom što pruža svoj diskovni prostor cijeloj mreži umjesto jednom računalu. Može biti multifunkcionalan i koristiti se kao manji *web-server* ili server za automatsko skidanje podataka. Većina NAS-spremnika koji imaju više tvrdih diskova funkcioniraju kao RAID-spremnik, što znači da posjeduju velike količine podataka koji mogu biti izvor digitalnih dokaza. Server predstavlja računalu koja pruža informacije i usluge drugim računalima na mreži, dok su klijenti uređaji koji traže i primaju informacije i usluge. Svako računalu na mreži uz odgovarajući softver može biti konfigurirano kao sever, ali uz ograničenja koje obično računalu ima. Od mrežnih uređaja potrebno je prepoznati i usmjerivač (*router*), koncentrador (*hub*), preklopnik (*switch*), vatrozid (*firewall*), modem, pristupnu točku⁴⁶ (*access point*), i druge slične uređaje, ali i mrežne kabele, konektor, razvodne panele i sl. (pasivna mrežna oprema, koja nema vlastiti izvor napajanja), koji nas mogu dovesti do skrivenog računala ili kojeg drugog mrežnog uređaja.⁴⁷

Na nositeljima elektroničkih dokaza može se očekivati pronalazak i drugih tragova, kao što su tragovi biološkog podrijetla (obvezno korištenje osobnih zaštitnih sredstava, rukavica, crnog svjetla za detekciju), otisci prstiju, tragovi vlakna, uporabe alata, tragovi droga i prekursora, lijekova i dr. Destruktivne tehnike izuzimanja latentnih tragova treba odgoditi do završetka izuzimanja elektroničkih dokaza, a neka sredstva, kao što je

---

⁴⁴ Na Internetu je moguće pronaći brojne stranice koje u detalje opisuju način izrade skrovišta i skrivanja predmeta u svrhu zaštite vlastite imovine (novca, oružja i sl.). Neki predmeti, kao što su limenke i druga ambalaža sa skrivenim pretincima, lako se mogu kupiti, a koriste se i u kriminalne svrhe za prikrivanje prijenosa droge i druge zabranjene robe i predmeta.

⁴⁵ Vidi primjerice *Best Practices For Seizing Electronic Evidence, v. 3, A Pocket Guide For First Responders*, US Secret Service, str. 12.

⁴⁶ Pristupna točka upravlja mrežnim prometom u bežičnoj mreži WLAN (*Wireless local area network*). Stvara mrežu za WLAN-uređaje i povezuje ih s ostatkom mreže. Suvremeni usmjerivači obično sadrže funkciju pristupne točke, kao i NIC-računala. Mobilni telefoni također mogu biti konfigurirani kao pristupne točke.

⁴⁷ Računalne mreže, razvoj i značajke, CARNet, dostupno na: <http://sistemac.carnet.hr/node/374> (11. 4. 2015.).

alumijski prah za izazivanje otisaka prstiju, ne bi se smjela koristiti jer mogu naštetiti opremi i podacima.

Vežano za elektroničke dokaze, osobitu pozornost potrebno je obratiti na punjače, adaptere, čitače kartica i uređaje koji ih koriste, a nisu odmah locirani, kutije računalne opreme i ambalaže, računalne sklopove, brojeve za identifikaciju i otključavanje uređaja, omote i kutije optičkih diskova, markere, drugi pisaći pribor i naljepnice za označavanje, knjige, priručnike i upute za hardver i softver, korisnička imena i lozinke, sve rukom pisane bilješke, blokove praznih listova papira ili podsjetnika, na kojima je prilikom prethodnog pisanja ostao utisnut tekst, kalendare, dnevnike, adresare, imenike, grafičke i tekstualne ispise, fotografije, informacije o osobnim interesima osumnjičenika koje mogu pomoći u probijanju lozinke (većina lozinki izravno je povezana s neposrednom okolinom, partnerom, djecom, kućnim ljubimcem, važnim datumima, telefonskim brojevima, hobbijem, registarskim oznakama i dr.). Na mjestu događaja spolnog zlostavljanja i iskorištavanje djece pronalaze se i materijali za stjecanje povjerenja djece (popularne igračke, igre, dječji časopisi i sl.) te razni pornografski materijali (časopisi, audio- i videozapisi, fotografije, poster i dr.)⁴⁸ korišteni za mamljenje djece. Jednako tako, potrebno je forenzički obraditi i na odgovarajući način fiksirati sve optičke, akustične, olfaktivne, vestibularne, taktilne i druge značajke cjelokupnog interijera i eksterijera radi naknadnog prepoznavanja, identifikacije i analize te povezivanja s drugim materijalom spolne zlouporabe i iskorištavanja djece.

7.4. Prikupljanje i pretraživanje nositelja elektroničkih tragova

U fazi prikupljanja elektroničkih tragova istražitelji ili druge odgovorne osobe dolaze u neposredni fizički kontakt s elektroničkim uređajem. Poštujući sve pravne, kriminalističko-tehničke i taktičke zahtjeve te zahtjeve najbolje prakse i vodeći računa o očuvanju „lanca dokaza“, prvo će biti potrebno utvrditi li je elektronički uređaj uključen ili isključen.

7.4.1. Postupak s isključenim računalom

Ukoliko je uređaj isključen (*dead box*), i ako to dopuštaju i drugi uvjeti (korporativna računala, koja nije moguće privremeno oduzeti), postupa se na već ustaljen način. Uređaj se nakon kriminalističko-tehničke obrade i dokumentiranja s mjesta događaja, uz poštovanje pravila pakiranja, transportiranja i čuvanja elektroničkih uređaja, dostavlja u laboratorij, gdje se na forenzički očišćenim medijima prave dvije vjerodostojne fizičke kopije diska, na kojima se na testnom računalu samo za čitanje vrše pretraživanje, izdvajanje i analiza (nikad na originalu). Uključivanjem računala na mjestu događaja

---

⁴⁸ Dougherty, S., *Child Sexual Abuse: The Sector Crime, Investigating the Crime Scene, Discussion Guide*, USA, 2001, dostupno na: <https://www.ncjrs.gov/App/publications/abstract.aspx?ID=162426> (6. 4. 2015), str. 6-9.

povrijedio bi se integritet i vjerodostojnost potencijalnog digitalnog dokaza, izmijenili bi se podaci i uništili potencijalni tragovi.

Postoje dvije različite vrste izdvajanja podataka, fizičko i logičko. Fizičko izdvajanje pronalazi i izdvaja podatke cijelog fizičkog uređaja bez obzira na sustav zapisivanja (*file system*). Logičko izdvajanje pronalazi i izdvaja datoteke i podatke na osnovi instaliranog operativnog sustava, sustava zapisivanja i/ili aplikacija.

Fizičkim izdvajanjem pristupa se izdvajanju podataka s uređaja na fizičkoj razini bez obzira na sustav zapisivanja koji je zastupljen na uređaju. Taj tip može uključivati sljedeće metode: pretraživanje ključnih riječi, pretraživanje podataka na osnovi sadržaja (*file carving*), izdvajanje partijske tabele i neiskorištenog prostora na fizičkom uređaju. Pretraživanje ključnih riječi na fizičkom uređaju može pomoći u izdvajanju podataka koje operativni sustav i sustav zapisivanja ne registriraju. Pretraživanje podataka na osnovi sadržaja (*file carving*) izvodi se s pomoću alata koji pretražuju fizički uređaj i mogu pomoći u pronalaženju i izdvajanju korisnih datoteka i podataka koje operativni sustav i sustav zapisivanja ne registriraju. Pretraživanjem strukture particija može se identificirati sustav zapisivanja i utvrditi je li cijela fizička veličina uređaja uzeta u obzir prilikom pretrage.

Logičkim izdvajanjem pristupa se izdvajanju podataka na osnovi sustava zapisivanja (*file system*), kojih na uređaju može biti jedan ili više, koji mogu uključivati dijelove aktivnih datoteka, izbrisanih datoteka, ostataka praznog prostora u klasterima (*file slack*) i neiskorištenog datotečnog prostora. Ti koraci mogu uključivati: izdvajanje informacija iz sustava zapisivanja koji otkrivaju direktorijsku strukturu, attribute datoteka, imena datoteka, datume i vremena, veličinu datoteka i lokaciju datoteka; redukciju podataka zbog identifikacije i eliminacije poznatih datoteka kroz komparaciju dobivenu izračunom *hash*-vrijednosti prema autentičnim *hash*-vrijednostima; izdvajanje datoteka ključnih za istragu metodama baziranim na imenu datoteka, ekstenzijama, zaglavljima datoteka, sadržaju datoteka i lokaciji na uređaju; vraćanje izbrisanih datoteka, izdvajanje lozinkom zaštićenih, šifriranih i komprimiranih podataka; izdvajanje ostataka praznog prostora u klasterima, izdvajanje neokupiranog prostora.

Pronalaženju materijala spolnog iskorištavanja djece može se pristupiti analizom foto- i videozapisa.⁴⁹ Analizom materijala spolne zloporabe djece utvrđuju se jedinstvena identifikacijska obilježja (tzv. vizualni otisci prstiju) foto- i videozapisa spolnog iskorištavanja, koja se uspoređuju s podacima iz jedinstvene baze dobivenima unosom podataka od strane više od četrdeset policija država članica INTERPOL-a. Bazom podataka ICSE DB (*International Child Sexual Exploitation image database*) upravlja INTERPOL,⁵⁰ a cilj joj je povezivanje počinitelja, žrtava i mjesta događaja. Hrvatska je spojena na bazu

⁴⁹ *Videntifier Forensic, Law enforcement*, <http://www.videntifier.com/Solutions/LawEnforcement> (3. 4. 2015.).

⁵⁰ *Crimes against children, Victim identification*, dostupno na: <http://www.interpol.int/Crime-areas/Crimes-against-children/Victim-identification> (3. 4. 2015.).

ICSE od 2013. godine, a u prva tri mjeseca njezina rada identificirano je 29 djece i 12 počinitelja.⁵¹ Do lipnja 2015. godine ukupno je s pomoću baze ICSE identificirano 6855 žrtava, dok je tijekom cijele 2015. godine identificirano ukupno 5785 žrtava, što govori o trendu porasta. U RH je do lipnja 2015. godine identificirano 38 žrtava i 17 počinitelja.

S ciljem skrivanja inkriminirajućeg sadržaja počinitelj može preimenovati datoteku i promijeniti njezin format. Svaka datoteka određena je nazivom, koji se sastoji od imena, koje određuje korisnik, i nastavka ili ekstenzije, koji se određuje automatski i označava primjenski program u kojem je datoteka nastala (tzv. potpis datoteke). Provjera potpisa, uobičajeno s pomoću *hex editora*, dat će odgovor na pitanje odgovara li format u kojem je datoteka nastala njezinoj trenutačnoj ekstenziji.

Ukoliko raspoložemo određenim ključnim pojmom, npr. imenom žrtve, nadimkom, pseudonim ili drugim karakterističnim skupom znakova (*preteen, model12, 16*), koristit ćemo alate koji omogućavaju pretraživanje kopiranog sadržaja upravo po tim parametrima ili drugim specifikacijama datoteke (tip, veličina, datum nastanka datoteke) koje su poznate te utvrditi njihovu pojavnost, okolnosti i frekvenciju pojavljivanja.

S obzirom na to da se radi o tajnom kaznenom djelu, kako bi sakrio tragove od drugih osoba koje koriste računalo ili redarstvenih vlasti, osumnjičeni će inkriminirajuće datoteke izbrisati. Brisanjem se datoteka premješta u „kantu za otpatke“ (*Recycle Bin*), odakle se lako može vratiti. Ukoliko osumnjičeni isprazni „kantu za otpatke“, ni tad podaci nisu fizički uklonjeni s računala, nego će prostor na kojem se oni nalaze biti označen kao slobodan, pa se uz pomoć forenzičkih alata ti podaci mogu obnoviti. Za istražitelje može biti zanimljiv i neiskorišten prostor (*slack space*), koji predstavlja dio klastera na tvrdom disku koji nije iskorišten, odnosno prepisan. Antiforenzičkim mjerama prepisivanja preko mjesta na kojem se nalaze izbrisani podaci, primjerice nizom nula, mogu se takvi izbrisani podaci trajno ukloniti s diska. Međutim, i nakon što su izbrisani podaci prepisani, neki dijelovi mogu ostati u zamjenskoj datoteci. Zamjenska datoteka (*swap file*) binarna je datoteka koja predstavlja virtualnu memoriju računala. U nju se prosljeđuje sadržaj radne memorije koji se najdalje u prošlosti nije koristio te iz koje se sadržaj po potrebi ponovno vraća u radnu memoriju.

Bitni se dokazi mogu otkriti i u privremenim datotekama (*temporary files*). Različite ih aplikacije stvaraju tokom svojeg rada i nakon završetka ih brišu. *Microsoft Word* na primjer stvara privremenu datoteku svaki put kad se snimaju izmjene na dokumentu s kojim korisnik radi. To znači da će forenzički stručnjak vidjeti kada i kako se mijenjao dokument te saznati kako je nastala određena datoteka.

Pregledava li istražitelj sadržaj sandučića elektroničke pošte, može saznati s kime je i kada osoba komunicirala i kakve su podatke razmijenili. Ponekad se korisnici služe *webmail*-uslugom pa se prilikom preuzimanja poruka elektroničke pošte s Interneta one spremaju

---

⁵¹ Brošura *Red button* MUP-a RH, Zagreb, 2013, dostupno na <http://www.mup.hr/MainPu.aspx?id=169976> (3. 4. 2015.).

u privremene datoteke (*Temporary Internet files*). Budući da se tu spremaju i različite druge aktivnosti vezane uz korištenje Interneta, moguće je pronaći i podatke poput *web*-stranica koje je korisnik posjećivao, kojeg je dana to bilo, kako često odlazi tamo te što je preuzimao s Interneta i sl. Podaci vezani uz aktivnosti na Internetu nalaze se i u *cookie*-datotekama. To su podaci koji nastaju u komunikaciji poslužitelja i klijenta. Spremaju se na računalo u obliku tekstualnih datoteka i imaju široku primjenu. Na primjer korisniku omogućuju obavljanje kupovine preko Interneta. Točnije, omogućuju mu spremanje i vađenje proizvoda iz virtualne košarice. Osim toga, olakšavaju mu prijavljivanje na različite *web*-stranice spremanjem zapisa o tome da je on već autorizirani korisnik pa se ne traži ponovno upisivanje korisničkog imena i lozinke. S pomoću *cookie*-datoteka moguće je pratiti koje stranice korisnik posjećuje.

Iznimno važan izvor forenzičkih dokaza mogu biti dnevničke datoteke (*log files*) koje se nalaze na poslužitelju. One mogu sadržavati informacije o sistemskim sredstvima, procesima i aktivnostima korisnika. Ukoliko administrator sustava ne omogući bilježenje aktivnosti na mreži, moguće je da neće postojati dokazi potrebni da se počinitelj zločina poveže sa sigurnosnim incidentom. Nažalost, iskusni kriminalci znaju da je jedno od prvih pravila pri upadu u sustav obrisati ili izmijeniti sadržaj dnevničke datoteke tako da njihova aktivnost na sustavu ne bude zabilježena.⁵²

7.4.2. Postupak s uključenim računalom

Ukoliko je računalo uključeno (*live data forensic*), protivno starijoj praksi u postupanju, ne smije se isključivati iz strujnog kruga. Isključivanje bi imalo negativan utjecaj na sve procese koji su u tijeku i nestalne podatke u RAM-memoriji, među ostalim i na lozinke, dešifrirane podatke te povezanost s Internetom, ispise u tijeku i sl. Ukoliko se ne može utvrditi je li računalo uključeno, pretpostavlja se da je isključeno, međutim ne smije se pritiskati sklopka za isključivanje, nego se strujni kabel izvuče iz samog računala. Ako se utvrdi da je računalo uključeno pomakom miša u stranu, provjerit ćemo hoće li čuvar ekrana nestati ili je računalo zaštićeno pristupnom lozinkom. Ako je računalo zaštićeno lozinkom, bit će je potrebno pribaviti od korisnika, administratora ili istraživanjem mjesta događaja, odnosno tehnikama izuzimanja RAM-a ili hladnim startanjem računala. Dobivanjem pristupa računalu, promatranjem ekrana, utvrđuje se stanje računala: pojavljuju li se znakovi uklanjanja digitalnih tragova (*delete, format, remove, copy, move, cut* ili *wipe*), postoje li indikatori (karakteristične ikone) šifriranja, pristupa li se računalu s nekog udaljenog mjesta ili uređaja, koristi li se usluga računarstva u oblaku, je li u tijeku aktivna komunikacija s drugim računalima ili korisnicima, primjerice putem otvorenih prozora za slanje istovremenih poruka (*instant messaging windows*) ili u sobama za razgovore (*chat rooms*), postoje li znakovi uključene kamere ili *web*-kamere ili je li uključeno virtualno računalo unutar postojećeg, što će odrediti daljnji tijek postupka.

---

⁵² *Računalna forenzika*, Nacionalni CERT, dostupno na <http://www.cert.hr/dokumenti> (11. 4. 2015.), str. 8-11.

Posebne tehnike i alati koriste se za mobilne uređaje, memorijske kartice i slično s obzirom na različita hardverska i softverska rješenja.⁵³

8. ZAKLJUČAK

Nove odredbe Kaznenog zakona adresirane su vrlo široko na svakoga tko ima bilo kakvu vezu s dječjom pornografijom, od faze mamljenja, vrbovanja i poticanja, preko snimanja, do svjesnog pristupanja dječjoj pornografiji, pa i šire od preuzetih međunarodnih obveza. Međutim, kad su u pitanju sankcije, iako Direktiva 2011/93/EU ne nameće obvezu primjene predloženih kazna, potrebno ih je implementirati radi harmonizacije s kaznenim odredbama drugih država, jer se radi o globalnoj pojavi, u koju EU putem nadležnih tijela ima bolji uvid od tijela pojedinih stranaka. Osim prema obvezujućem međunarodnom instrumentu, neusklađenost dječje pornografije pojavljuje se i prema drugom kaznenom djelu iz iste glave, „Mamljenje djece za zadovoljenje spolne potrebe“, pa i u odnosu na druga kaznena djela, kao što su kaznena djela protiv računalnih sustava, programa i podataka. Stoga se nameće potreba ponovnog razmatranja kaznenog djela u svjetlu novih pojavnih oblika i izazova glede korištenja prikladne terminologije, primjerenih sankcija, zlouporabe naprava, udruživanja na mreži, višestrukih napada, prikriivanja i lažnog identiteta i sl.

Sljedeća odrednica kriminalističkog postupanja odnosi se na fenomenologiju. Pri usporedbi rezultata istraživanja na području RH s podacima EUROPOL-a u iOCTA-a⁵⁴ vidljivo je da se u RH uglavnom radilo o jednostavnijim pojavnim oblicima, kod kojih su se koristile aplikacije koje se koriste u legalnoj komunikaciji, dok je u pojedinim slučajevima otkriveno korištenje specijalnih programa. Kod pojavnih oblika u RH ne spominje se ili se rijetko spominje komercijalna razmjena dječje pornografije, korištenje *Darknet*- ili *Deepnet*-mreža, crna tržišta, ilegalne platformama, korištenje ili zlouporaba spremnika u oblacima, anonimna komunikacija, kriptiranje i sl., po čemu se može zaključiti da postoji tamna zona, odnosno izazovi u kriminalističkom postupanju.

Na kraju, ne manje važna odrednica odnosi se na kapacitete u borbi protiv dječje pornografije na Internetu. Pri Ministarstvu unutarnjih poslova RH, Ravnateljstvu policije, kaznenim djelima iskorištavanja djece za pornografiju na računalnom sustavu ili mreži

---

⁵³ Najcitiraniji otvoreni izvori koji se odnose na digitalne dokaze jesu: *Good Practice Guide for Digital Evidence*, v5., ACPO, 2012; *Investigations Involving the Internet and Computer Networks*, US Nacional Institute of Justice (NIJ), 2007; *Investigative Uses: Devices, Tools, and Techniques*, NIJ, 2007. Izvori s pristupom ograničenim na pripadnike policijskih i pravosudnih tijela regionalne razine jesu: *Electronic Evidence Guide*, Vijeće Europe, 2013, pristup ovlaštenim korisnicima preko stranice: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/cybercrime/Documents/Electronic%20Evidence%20Guide/default_en.asp (11. 4. 2015.), materijali CEPOL-a, pristup preko stranice <https://enet.cepoleuropa.eu/index.php?id=login-apply> (11. 4. 2015.) te platforma *Europol Platform for Expert* (EPE), pristup preko stranice: <https://epe.europol.europa.eu/> (22. 6. 2015.).

⁵⁴ *Internet Organised Crime Threat Assessment (iOCTA), Child sexual exploitation online*, EUROPOL, EUROPEAN CYBERCRIME CENTRE, 2014, dostupno na: <https://www.europol.europa.eu/iocta/2014/chap-3-3-view1.html> (22. 6. 2015.).

bavi se Odjel maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji.⁵⁵ Prema dobroj praksi EU-a i Vijeća Europe, s obzirom na izrazitu tehnološku komponentu i klasifikaciju dječje pornografije na Internetu kao računalnog kriminaliteta, preporučuje se da se istom problematikom bavi u okviru ustrojstvene jedinice za računalni kriminalitet.⁵⁶ S obzirom na to da široku kriminalizaciju i brojne izazove koje donosi dječja pornografija na Internetu trebaju pratiti i dodatna stalna ulaganja, postoji stalna potreba evaluacije dostatnosti sredstava kako se ne bi otkrivali samo lakši oblici kaznenih djela na štetu teških i zahtjevnijih.

---

⁵⁵ Uprava kriminalističke policije, dostupno na: <http://www.policija.hr/main.aspx?id=159> (22. 6. 2015.).

⁵⁶ *Specialised cybercrime units, Good practice study*, EU/COE Joint Project on Regional Cooperation against Cybercrime, 2011, str. 10.

Summary

BASIC DETERMINANTS OF CRIMINAL PROSECUTION RELATED TO THE TOPIC OF SEXUAL EXPLOITATION OF CHILDREN ON COMPUTER SYSTEMS AND NETWORKS IN THE REPUBLIC OF CROATIA

The traditional measures of criminal investigation and proof concerning the manifestation of the sexual exploitation of children at a time of intensive use of computer systems and networks and their continuous development and globalisation have not proven to be efficient. Therefore, special instruments have been developed at an international level focusing on the harmonisation of substantive and procedural law, which currently determine the subject-matter of criminal prosecution. An overview is given in the introduction, followed by a phenomenological analysis to establish the most frequent forms in which this phenomenon manifests itself in the Republic of Croatia. After analysing the legal basis and forms of manifestation, the author moves on to the most prominent stages and elements of criminal investigation, in line with the models of investigation at the international level. The overview concludes with an evaluation of the weaknesses of the system and a suggestion of appropriate solutions.

Keywords: *sexual exploitation of children, computer system or network, sexual extortion, exchange of sexual content*

Ivica Kokot, univ. spec. crim., attending postgraduate doctoral study at the Faculty of Law, University of Zagreb